

**Muzyka religijna —
między epokami
i kulturami**

Tom II

NR 2632

Muzyka religijna — między epokami i kulturami

Tom II

pod redakcją
Krystyny Turek i Bogumiły Miki

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Katowice 2009

Redaktor serii: Muzyka
Krystyna Turek

Recenzent
Piotr Dahlig

Spis treści

Wprowadzenie (<i>Krystyna Turek, Bogumiła Mika</i>)	7
Maciej Jochymczyk	
<i>Missa Requiem</i> Damiana Stachowicza w aspekcie związków słowno-muzycznych	11
Aleksandra Patalas	
Działalność i repertuar kapeli muzycznej w Rakowie Opatowskim w świetle źródeł archiwalnych	28
Marcin Konik	
Sylwetka kompozytorska Justa Caspara na tle muzyki u pijarów	45
Ks. Antoni Reginek	
<i>Pieśni nabożne</i> Franciszka Karpińskiego – <i>Pieśń poranna</i> i <i>Pieśń wieczorna</i> – świadectwo ponadczasowej żywotności	55
Magdalena Chrenkoff	
<i>Litanie ostrobramskie</i> Stanisława Moniuszki – utwory zapomniane?	71
Ewa Wójtowicz	
Dionizos, Agni, Swaróg – wielokulturowy krąg inspiracji w twórczości Ludomira Michała Rogowskiego	88
Violetta Kostka	
<i>Cztery motety kopernikowskie</i> na chór mieszany <i>a cappella</i> Tadeusza Kasserna	103
Bogumiła Mika	
<i>Pieśń Boże, coś Polskę</i> w funkcji cytatu w polskiej muzyce artystycznej XX wieku	114

Kinga Kiwała	
Między dziękczynieniem a błaganiem. <i>Te Deum</i> Romana Palestra, <i>Te Deum</i> Krzysztofa Pendereckiego	136
Ewa Czachorowska-Zygor	
<i>Psalmy</i> Adama Walacińskiego w filmie Jerzego Kawalerowicza <i>Matka Joanna od Aniołów</i> . Pytanie o tożsamość gatunku.	157
Regina Chłopicka	
Krzysztof Penderecki w kręgu tradycji obrzędowości religijnej Wschodu i Zachodu	170
Renata Borowiecka	
<i>Stabat Mater</i> Luigi Boccheriniego – muzyczna interpretacja tekstu średniowiecznej sekwencji	178
Małgorzata Pawłowska	
Bohater operowy między <i>sacrum</i> a <i>profanum</i> . Wątki religijne o charakterze epifanicznym w operach: <i>Robert Diabeł</i> Giacoma Meyerbeera, <i>Faust</i> Charlesa Gounoda, <i>Doktor Faust</i> Ferruccia Busoniego	199
Renata Skupin	
Teozoficzne inspiracje w muzyce europejskiej XX wieku	217
Magdalena Stochniol	
Symbolika w twórczości Sofii Gubajduliny na przykładzie <i>Siedmiu słów</i> na wiolonczelę, bajan i orkiestrę (1981)	228
Agnieszka Draus	
Karlheinz Stockhausen a sfera <i>sacrum</i>	237
Kazimierz Płoskoń	
Inspiracje tradycją liturgiczną Wschodu i Zachodu w twórczości Arvo Pärta	246
Jacek Jackowski	
Nabożeństwa majowe przy kapliczkach i krzyżach przydrożnych	260
Stanisław Ziemiański SJ	
Jana Długosza <i>Teoria muzyki w liczbach</i>	278
ks. Wiesław Hudek	
I Kongres Muzyki Liturgicznej w archidiecezji katowickiej	290

Wprowadzenie

„Zadaniem artysty jest, nigdy do końca niedające się urzeczywistnić, przekraczanie granic człowieczeństwa. Dążenie do tego, żeby przełamać własne ograniczenia i stanąć w obliczu tego, co człowieka przerasta” – twierdził u progu XXI wieku filozof sztuki Wiesław Juszczak¹.

Zadanie wyznaczone artystom, w sposób szczególny wydają się spełniać twórcy sztuki zwanej religijną. Tej, która już ze swych założeń ma wynosić odbiorcę ku Boskości, ku światu lepszemu, Innemu.

Czy sztuce religijnej zawsze się to udaje? Być może odpowiedź na to pytanie znajdzie Czytelnik tej książki. Wszak autorzy publikacji niniejszej podejmują właśnie zagadnienia sztuki, tu konkretnie: muzyki religijnej, starają się zatem opisać rezultaty owych twórczych dążeń do przełamywania własnych ograniczeń i stawania w obliczu tego, co człowieka przerasta.

Równocześnie tytuł niniejszego zbioru – *Muzyka religijna – między epokami i kulturami* – sugeruje traktowanie tytułowej bohaterki – muzyki religijnej – w sposób szeroki i otwarty. Uzasadnia także różnorodną perspektywę badawczą, z jakiej patrzą autorzy poszczególnych, prezentowanych tutaj, tekstów. Tłumaczy wreszcie wielowątkowość niniejszej książki.

Zbiór stanowi rezultat określonego etapu badań prowadzonych – w bardzo szerokim zakresie – przez Instytut Muzyki Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie. Oprócz problemów ogólnych prezentuje on wiele rozważań szczegółowych, zwłaszcza historycznych, koncentrujących się na wybranych obszarach muzyki religijnej różnych epok, twórców zarówno polskich, jak i obcych. Autorzy pomieszczonych tekstów reprezentują wiodące ośrodki

¹ Por. W. J u s z c z a k: *O sztuce prawdziwej*. W: *Rozmowy na nowy wiek*. Rozmowy prowadzą Katarzyna Janowska i Piotr Mucharski. Kraków 2001, s. 217.

muzykologiczne i muzyczne w Polsce, a ich przemyślenia stanowią cenny wkład we wciąż niewystarczająco spenetrowany obszar wiedzy.

Nie ukrywamy, że szeroki zakres tytułowego zagadnienia przysporzył nam sporo trudności w porządkowaniu zebranego materiału. Po namyśle zdecydowałyśmy się na układ chronologiczny, wyróżniający muzykę polską i obcą. Dopełnieniem podjętego wątku są trzy ostatnie, osobno potraktowane teksty.

Zbiór otwiera artykuł Macieja Jochymczyka „*Missa Requiem*” Damiana Stachowicza w aspekcie związków słowno-muzycznych, w którym autor przedstawia XVII-wieczną kompozycję, stanowiącą jedno z pierwszych opracowań tekstu mszy żałobnej, utrzymanej w *seconda practica* w muzyce polskiej.

Aleksandra Patalas w opracowaniu *Działalność i repertuar kapeli muzycznej w Rakowie Opatowskim w świetle źródeł archiwalnych* charakteryzuje m.in. cenny i w części unikatowy zbiór muzykaliów z pierwszej połowy XVIII wieku.

Temu samemu stuleciu jest poświęcony tekst Marcina Konika *Sylwetka kompozytorska Justa Caspara na tle muzyki u pijarów*. Zapoznajemy się dzięki niemu z życiem i działalnością cenionego ówczesnie, choć mało znanego obecnie twórcy muzyki religijnej.

Ksiądz Antoni Reginek („*Pieśni nabożne*” Franciszka Karpińskiego – „*Pieśń poranna*” i „*Pieśń wieczorna*” – *świadcstwo ponadczasowej żywotności*) dokonuje charakterystyki dwóch najpopularniejszych utworów ze zbioru *Pieśni nabożne* F. Karpińskiego, czyli znanych potocznie pieśni kościelnych, zaczynających się od słów: „Kiedy ranne...” i „Wszystkie nasze...”.

Magdalena Chrenkoff w artykule „*Litanie ostrobramskie*” Stanisława Moniuszki – *utwory zapomniane?* prezentuje ważny nurt polskiej muzyki oratoryjno-kantatowej XIX wieku i pyta o aktualność tego repertuaru w czasach współczesnych.

Ewa Wójtowicz w tekście *Dionizos, Agni, Swaróg – wielokulturowy krąg inspiracji w twórczości Ludomira Michała Rogowskiego* wprowadza czytelnika w obszar religii pozachrześcijańskiej, odslaniając fascynacje polskiego kompozytora duchową tradycją kilku kręgów kulturowych: greckiego, hinduskiego i słowiańskiego.

Violetta Kostka w tekście *Cztery motety kopernikowskie na chór mieszany a cappella Tadeusza Kasserna* prezentuje najbardziej znane i najczęściej wykonywane kompozycje religijne T. Kasserna, jego – wyraźnie nawiązujące do tradycji renesansowych – chóralne motety.

Bogumiła Mika (*Pieśń „Boże coś Polskę” w funkcji cytatu w polskiej muzyce artystycznej XX wieku*) przypomina historię religijno-patriotycznego hymnu *Boże coś Polskę* i dowodzi jego żywotności w XX wieku, charakteryzując polskie kompozycje, wykorzystujące muzykę hymnu w funkcji cytatu.

Z artykułem tym koresponduje wywód Kingi Kiwały *Między dziękczynieniem a błaganiem*. „*Te Deum*” Romana Palestra, „*Te Deum*” Krzysztofa Pendereckiego, w którym autorka opisuje dwa znakomite dzieła muzyki polskiej, dzieła „zaangażowane” w swym humanistycznym i religijnym przesłaniu.

Nad miejscem tradycji religijno-muzycznej (psalmowej, chorałowej) w dziele filmowym zastanawia się z kolei Ewa Czachorowska-Zygor („*Psalm*” Adama Walacińskiego w filmie Jerzego Kawalerowicza „*Matka Joanna od Aniołów*”. Pytanie o tożsamość gatunku).

Regina Chłopicka w artykule *Krzysztof Penderecki w kręgu tradycji obrzędowości religijnej Wschodu i Zachodu* zwraca uwagę na liczne i różnorodne nawiązania do tradycji wybitnego polskiego kompozytora oraz daje egzemplifikację swojej tezy w postaci precyzyjnie dobranych przykładów muzycznych.

Grupę tekstów koncentrujących się na muzyce religijnej obcej, niepolskiej, rozpoczyna Renata Borowiecka opracowaniem „*Stabat Mater*” Luigi Boccheriniego – *muzyczna interpretacja tekstu średniowiecznej sekwencji*. Autorka przypomina historię sekwencji *Stabat Mater*, a dokonując muzycznej interpretacji tekstu w dziele Boccheriniego, rozważa jego obsadę, formę muzyczną, tonalność, rodzaje wypowiedzi, a także punkty węzłowe utworu.

W obszar muzyki operowej wprowadza nas Małgorzata Pawłowska (*Bohater operowy między sacrum a profanum. Wątki religijne o charakterze epifanicznym w operach: „Robert Diabeł” Giacoma Meyerbeera, „Faust” Charlesa Gounoda, „Doktor Faust” Ferruccia Busoniego*), stawiając pytania o autentyczność sfery *sacrum* w tym specyficznym gatunku i w dziełach, których tematyka oparta jest na dualizmie pierwiastków boskich i diabelskich.

Z kolei nad teozofią, czyli mądrością, wiedzą o Bogu, a zwłaszcza nad impulsami z niej płynącymi dla muzyki, m.in. Skriabina czy Schönberga, zastanawia się Renata Skupin (*Teozoficzne inspiracje w muzyce europejskiej XX wieku*).

Zagadnienia obecności symbolu muzycznego i jego aspektów w kompozycjach Sofii Gubajduliny rozważa Magdalena Stochniol (*Symbolika w twórczości Sofii Gubajduliny na przykładzie „Siedmiu słów” na wiolonczelę, bajan i orkiestrę*).

Agnieszka Draus (*Karlheinz Stockhausen a sfera sacrum*) pyta natomiast o obecność *sacrum* i sposoby jego przejawiania się w muzyce najwybitniejszego współczesnego kompozytora niemieckiego.

Kazimierz Płoskoń w artykule *Inspiracje tradycją liturgiczną Wschodu i Zachodu w twórczości Arva Pärta* dostarcza dowodów na to, że estoński kompozytor, żyjący na „pograniczu kultur”, niejednokrotnie odwołuje się w swej muzyce do szeroko pojętej tradycji chrześcijańskiej.

Dopełnieniem niniejszego zbioru są trzy ostatnie teksty. Jacek Jackowski (*Nabożeństwa majowe przy kapliczkach i krzyżach przydrożnych*) przedstawia historię nabożeństw majowych i sposoby ich współczesnej realizacji.

Stanisław Ziemiański SJ (*Jana Długosza „Teoria muzyki w liczbach”*) prezentuje sylwetkę jezuitę żyjącego w latach 1901–1981, a zwłaszcza pozostawione przez niego siedmioczęściowe dziełko z zakresu teorii muzyki.

Całość tomu kończy tekst ks. Wiesława Hudka (*I Kongres Muzyki Liturgicznej w archidiecezji katowickiej*), stanowiący relację z tego ważnego wydarzenia duszpasterskiego, jakie miało miejsce w Katowicach w dniach 21–23 października 2005 roku.

Mamy nadzieję, że interdyscyplinarny charakter zbioru, świadczący o bogactwie i różnorodności podejmowanych badań, stanowić będzie inspirację do dyskusji między przedstawicielami różnych dziedzin nauki i sztuki, wrażliwymi na walory religijne „sztuki dźwięku”. To do tej grupy naukowców, ale także do wszelkich miłośników muzyki religijnej kierujemy naszą książkę.

Krystyna Turek
Bogumiła Mika

Na okładce wykorzystano fragment witraża znajdującego się
w kościele parafialnym w Lhenicach (Republika Czeska)
Fot. ks. Andrzej Hoinkis

Redaktor
Wiesława Bulandra

Redaktor techniczny
Barbara Arenhövel

Korektor
Lidia Szumigąła

Copyright © 2009 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-1773-1

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 18,75. Ark. wyd. 23,0.
Przekazano do łamania w lipcu 2008 r.
Podpisano do druku w styczniu 2009 r.
Papier offset. kl. III, 80 g Cena 35 zł

Łamanie: Pracownia Składu Komputerowego
Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego
Druk i oprawa: EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, Spółka Jawna
ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

